

increase in efficiency of their independent work. Check of efficiency of the specified developing program will act as prospect of our research.

REFERENCES

1. Mamaev V.A., (2012). *Aksiologicheskii podkhod v vospitanii studenchestva [Axiological approach in the education of students]* Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/aksiologicheskii-podhod-v-vospitanii-studenchestva> [in Russian].
2. Kachalova L.P., Kachalov D.V., Kachalov A.V. (2009). *Tekhnologiya formirovaniya tvorcheskoi samostoiatel'nosti u studentov pedvuza* [in Russian].
3. Kozlovskaya T.N., (2007). *Obuchenye studentov navykam planirovaniya vremeni // Psikhologiya v vuze* [in Russian].
4. Pakulyina S.A., (2007). *Pedagogika u psikhologii samostoiatel'noi raboty studentov v vysshei shkole*. Chelyabinsk. [in Russian].
5. Usmanov V.V., (2006). *Samostoiatel'naya rabota studentov: orhanyzatsiya y upravleniye v protsesse teoreticheskogo obucheniya*. Ulyanovsk. [in Russian].

(англійською переклала С. Рижкова – викладач іноземних мов ДДПУ)

УДК 373.2.015.31:316.614.032:33

КУРІННИЙ Ян

Канд. пед наук, доцент кафедри дошкільної освіти та соціальної роботи, ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет” пров. Вчительський 1, м. Слов'янськ, Донецька обл., Україна, 84110
E-mail: yankurinnoy@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПЕРВИННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ

Анотація. У даній статті наданий глибокий теоретичний аналіз феномену „економічна соціалізація дошкільників”. Теоретичний аналіз економічної соціалізації здійснено в межах загальної теорії соціалізації. Нас цікавили, насамперед, питання щодо функцій, чинників і механізмів соціалізації особистості, оскільки саме вони є ключовими теорії соціалізації й за допомогою них ми змогли дослідити аналогічні моменти теорії економічної соціалізації.

Окреслено величезний інтерес науковців до проблеми соціалізації особистості. Аналіз досліджень соціалізації особистості дозволив визначити низку її функцій, які детерміновані чинниками та механізмами соціалізації. Найбільш „сталими” можна назвати функції інкультурації та трансляції культури, оскільки культурне середовище, з одного боку, акумулює соціально значущі результати діяльності людей, а з іншого – їх взаємодію з предметами культури, що призводять до формування соціальної свідомості особистості. Найбільш дослідженими функціями соціалізації особистості можна вважати функцію засвоєння (інтеріоризації) соціального досвіду. Систематизовано психологічні механізми соціалізації особистості як процесу, який перетворює активність чинника соціалізації (соціальні умови, рушійні сили, якості особистості) в її результат. Розкрито багатоаспектний зв'язок економічної свідомості, економічних цінностей, економічної поведінки: те, що за одних умов і за одних обставин постає як причина, в інших виявляється наслідком.

© Курінний Ян., 2020

Поняття економічної соціалізації в її суб'єктно-рольовій моделі значною мірою позбавлене зазначеного недоліку, оскільки тут розробка поняття економічної соціалізації здійснюється з позицій суб'єктно-діяльнісного підходу, що забезпечує формування та розвиток цілісної особистості, де сферою життєдіяльності суспільства є економіка.

Суб'єктно-рольова парадигма економічної соціалізації дозволила стверджувати, що остання реалізується на трьох рівнях соціалізації – економічна свідомість, суб'єкт діяльності, особистість.

Ключові слова: соціалізація, економічна соціалізація, економічна діяльність, первинна економічна соціалізація дітей дошкільного віку.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ураховуючи складність соціально-економічного розвитку сучасної України, проблема економічної соціалізації особистості на початкових етапах розвитку набуває особливого значення. З огляду на це, зазначена нами проблема потребує більш ретельного теоретичного аналізу.

Упродовж аналізу намагалися розкрити сутність поняття „соціалізація”, „економічна соціалізація”, „первинна економічна соціалізація дітей дошкільного віку”. Теоретичний аналіз економічної соціалізації здійснювали в межах загальної теорії соціалізації. Нас цікавили, насамперед, питання щодо функцій, чинників і механізмів соціалізації особистості, оскільки саме вони є ключовими теорії соціалізації й за допомогою них ми змогли дослідити аналогічні моменти теорії економічної соціалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема соціалізації була предметом вивчення багатьох відомих науковців: (О. Безпалько, В. Бочарова, М. Галагузова, Н. Голованова, Л. Завацька, Н. Заверико, І. Зверева, А. Капська, Н. Лавриченко, М. Лукашевич, А. Мудрик, О. Рассказова, І. Рогальська, С. Савченко, С. Харченко та ін.).

Найбільш ґрунтовно теорію соціалізації розробив А. Мудрик, який трактував поняття *соціалізації* як процес розвитку людини у взаємодії з навколишнім світом та як двобічний процес, залучаючись до якого індивід, з одного боку, засвоює соціальний досвід, інтегруючись у соціальне середовище, у систему соціальних зв'язків, а з іншого – активно відтворює ці зв'язки, реалізуючи себе як особистість [10].

Свідченням величезного інтересу до проблеми соціалізації особистості є значна кількість кандидатських і докторських дисертацій, монографічних досліджень, присвячених різним її аспектам упродовж останніх років. Чільне місце серед них посідають праці І. Зверевої, А. Капської, Л. Завацької, Н. Заверико, С. Савченка, С. Харченка, в яких репрезентовано основні напрями соціальної роботи з дітьми та молоддю в Україні, які закладають методологічні засади соціально-педагогічних досліджень щодо різних аспектів соціалізації особистості.

Значним є внесок вітчизняних науковців, які дослідили процес соціалізації дітей шкільного віку: докладно розроблено теоретико-методичні засади соціалізації дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї та школи (Т. Кравченко), процес соціалізації особистості молодшого школяра в процесі ігрової діяльності (Ю. Богінська); проаналізовано педагогічні умови соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками (О. Малахова); розроблено та впроваджено технологію формування соціокультурного досвіду молодших школярів засобами

театральної педагогіки (Р. Калько); соціально-педагогічні умови захисту дитинства в загальноосвітній школі представлено в дослідженні О. Караман.

Формулювання цілей статті. Метою статті – є аналіз наукових досліджень, що послугують теоретичним підґрунтям основних дефініцій первинної економічної соціалізації дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття „соціалізація” в теорію і практику дошкільної освіти ввійшло порівняно недавно. Для розуміння нашої проблеми звернемося до загальних положень, розроблених провідними українськими вченими. Науковці (Л. Артемова, А. Богуш, Л. Варяниця, Н. Гавриш, Н. Кирста, Л. Кононко, Т. Кравченко, В. Кузь, С. Курінна, Н. Лисенко, Т. Поніманська, І. Рогальська та ін.) визначили соціалізацію як історично зумовлений процес входження дитини у світ конкретних соціальних зв'язків і засвоєння соціокультурного досвіду, засвоєння цінностей, норм поведінки та активної власної діяльності й спілкування.

Аналіз досліджень соціалізації особистості дозволив визначити низку її функцій, які детерміновані чинниками та механізмами соціалізації. Найбільш „сталими” можна назвати функції інкультурації та трансляції культури, оскільки культурне середовище, з одного боку, акумулює соціально значущі результати діяльності людей, а з іншого – їх взаємодію з предметами культури, що призводять до формування соціальної свідомості особистості. Найбільш дослідженими функціями соціалізації особистості можна вважати функцію засвоєння (інтеріоризації) соціального досвіду (Л. Виготський, А. Бандура, У. Джеймс, Е. Дюркгейм, Д. Мід, Ж. Піаже, З. Фрейд, Е. Фром, К. Юнг). На думку О. Белінської, зміст соціального досвіду, який засвоює індивідуум, включає моделі поведінки та соціальні значення – символи, цінності установи. Засвоєння моделей поведінки залежить від їх суб'єктивної й об'єктивної значущості та від узгодженості індивідуальних і групових очікувань. Засвоєння соціальних знань є багаторівневим процесом, має незворотний характер та протікає в процесі усвідомленої та добровільної поведінки.

Найбільш продуктивним чинником соціалізації особистості у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях вважається здатність до самоконструювання (О. Асмолов, І. Кон, К. Левін, О. Леонтьєв, А. Маслоу, Д. Мід, К. Роджерс, В. Столін, В. Френкл, В. Шадриков, Е. Еріксон). Тут на перше місце виходить власна творча активність, самосвідомість та процеси самореалізації особистості (І. Кон). Під конструюванням розуміємо впорядкування соціальної інформації в систему для усвідомлення її сенсу (Г. Андреєва) [3], а основним пояснювальним принципом стає інтерпретаційна парадигма (Х. Абельс). Реальний внутрішній світ особистості є самоствореним, оскільки постійно вдосконалюється, осмислюється та інтерпретується, тобто ідентифікується в нових соціальних умовах.

Зазначена систематизація дозволяє визначити психологічні механізми соціалізації особистості як процесу, який перетворює активність чинника соціалізації (соціальні умови, рушійні сили, якості особистості) в її результат. У подальшому всі вказівки положення загальної теорії соціалізації будуть використані для побудови концептів економічної соціалізації.

У межах нашої праці теоретичний аналіз проблеми дослідження припускає, по-перше, розуміння сутності феномену „економічна соціалізація”, „первинна економічна соціалізація дітей 5 – 6-ти років”; по-друге, розгляд питання щодо їх детермінацій, де детермінація, за визначенням Ю. Іванова та

О. Джужа, – процес визначення, зумовлення, що характеризує залежність одних явищ, процесів і станів від інших [8].

Наукова проблематика детермінацій економічної соціалізації з погляду на стан сучасного вітчизняного соціуму ми розглядали в площині соціології змінюваного суспільства, гострих соціально-економічних криз (Г. Авер'янова, Д. Бегг, Р. Дорнбуш, В. Москаленко, С. Фішер, В. Циба, Ю. Шайгородський).

Найбільш важливими для нас висновками в галузі соціології змінюваного суспільства є такі:

– специфічною умовою особистості постає трансформація сучасного суспільства, для якого характерно поєднання швидкості та радикалізму реформ, що проводяться з відсутністю в них „єдиного вектора”, і визначається як соціальна нестабільність. Вона сприймається людиною, передусім, як абсолютна невизначеність ситуації та, отже, неспроможність навіть найближчого прогнозування власного життєвого шляху (Г. Андреева, А. Донцова) [3];

– найважливішою характеристикою сучасних соціально-економічних змін є перехід економіко-соціальних функцій від капіталу до інформації – уже не власність, а рівень знань та доступ до інформації стає провідним чинником соціальної диференціації, у чому змінює зміст тези про те, що соціальна відповідність є і джерелом, і чинником соціалізації: ефективну соціалізацію індивіда супроводжує не його відповідність певній соціальній групі, а його інтерактивність на рівні психологічних механізмів добудовування та конструювання (Е. Гідденс, М. Кастельє, Д. Ласло, Ю. Габермас, Т. Postmes, S. Turkle).

– у кризові періоди образ соціального змінюваного світу неминуче викликає зміни уявлень людини щодо самої себе та особистісних детермінант, які стають основними чинниками соціалізації, тобто загалом акцент зміщується на активність особистості в процесі соціалізації (Х. Абельє, Н. Лебедева, В. Муратов, Т. Стефаненко, І. Яковенко, D. Abrams, M. Banaji, D. Prentice, M. Hogg).

Отже, наукова проблема економічної соціалізації особистості в умовах змінюваного суспільства виявляє себе в нових психологічних чинниках і механізмах економічної соціалізації особистості. Акценти соціально-психологічної детермінації діяльності та соціалізації зміщуються в бік суб'єкта діяльності: економічна спрямованість постає як провідний чинник економічної соціалізації особистості, конфлікт ринкових і етичних цінностей слугує новим чинником та механізмом економічної соціалізації особистості, а стратегія економічної соціалізації особистості спрямована на формування психологічної готовності до економічної діяльності.

Вивчення дослідження Т. Терехової дає можливість стверджувати, що економічна соціалізація має особливу систему детермінацій, де системоутворювальною детермінацією є економічна свідомість, макросферами – економічні цінності, де економічна свідомість та економічні цінності знаходять свій прояв і втілення в економічній поведінці. Зв'язок економічної свідомості, економічних цінностей, економічної поведінки багатоаспектний: те, що за одних умов і за одних обставин постає як причина, в інших виявляється наслідком. З погляду на системний підхід, детермінанти економічної соціалізації розглядають як єдину систему, оскільки в процесі розподілу системи на частини втрачається справжня сутність та специфіка всіх її процесів.

У межах системи економічної детермінації науковці розглядають економічну свідомість як одну з форм індивідуальної або групової свідомості, що відбувається в різних проявах знань суб'єкта щодо будь-яких економічних об'єктів та ставлення до них. Аналіз педагогічної (В. Бондар, О. Мармаза, О. Орлов, В. Сластьонін, К. Ушинський, І. Шалаєв) та психологічної (В. Абраменкова, В. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, В. Давидов, Г. Костюк, С. Рубінштейн) наукової літератури довів, що до основних феноменів економічної свідомості належать соціальні уявлення про економічні об'єкти і ставлення до них; соціальні установки, стереотипи, які пов'язані з економічними об'єктами; феномен соціальних очікувань економічних змін, соціальна категоризація та інтерпретація економіко-психологічних уявлень (А. Журавльов, А. Купрейченко). Економічна свідомість – не просто образ економічної дійсності, а особлива форма психічної діяльності, що зорієнтована на відображення та перетворення економічної дійсності (В. Комаровська, Г. Ложкін, В. Спасенніков).

Культура як макросередовище детермінації становить „проекцію” загальної культури на сферу соціально-психологічних відносин, оскільки у сфері економіки працюють різноманітні складники культури. Саме культура пропонує суспільству економічні цінності, що впливають на образ „економічного життя” та економічної поведінки, які випробовують, насамперед, вплив соціокультурної й соціально-економічної ситуації та створюють нові соціальні-економічні практики. Як складна система, специфічне середовище культура забезпечує становлення особистості на підставі економічного досвіду та традицій, формування специфічної мотивації діяльності. Ключовим елементом у такій системі є цінності, які превалюють у суспільстві. У цих цінностях відображено уявлення, які поділяють усі члени суспільства, щодо цієї культури, її культурних ідеалів. За особливостями цінностей, їх структурою та динамікою можна судити про напрям економічної соціалізації суб'єкта в економічному середовищі. Динаміка соціальних і економічних цінностей визначається як критерій економічної соціалізованості та як передумова чи умова існування Я-економічного особистості дитини дошкільного віку. Отже, ціннісні орієнтації – один з основних змістових елементів економічної соціалізації – є ключовим чинником економічної активності особистості, що динамічно відображають поточну соціально-економічну ситуацію та виконують функцію стимулювання економічної активності (А. Журавльов, Н. Заверико, І. Зверєва, А. Купрейченко, Л. Хорошилова).

Для того, щоб зрозуміти систему детермінацій економічної соціалізації, самостворювальний чинник „економічна свідомість” потрібно розглядати у зв'язку з економічною поведінкою та через призму економічної поведінки. Зміни в економічній поведінці обов'язково свідчать про зміни економічних цінностей: ці зміни можуть бути пов'язані з трансформацією внутрішніх (прихованої від спостереження) та зовнішніх (відкритої для спостереження) економічних цінностей людини. Економічні цінності пропонують людині адекватні способи економічної поведінки в заданій ситуації, які впливають на її результат, тим самим відтворюють новий, більш результативний рівень економічної соціалізованості.

Отже, аналіз теоретичних засад системи детермінації економічної соціалізації особистості дозволяє зробити висновок про те, що *економічна соціалізація – це процес активного відтворювання та перетворення індивідом*

соціального досвіду в економічній сфері, заснований на інтеріоризації норм, правил і цінностей того суспільства, до якого належить індивід.

У цьому визначенні економічної соціалізації особистості відображено суб'єктно-рольовий підхід економічної соціалізації, що включає теоретико-методологічні та науково-методичні положення економічної соціалізації особистості як формування психологічної готовності до економічної діяльності (О. В'яткін) [6]. Отже, сутність цього підходу полягає в тому, що вона адекватно відтворює процес та результат економічної соціалізації особистості в умовах змінюваного суспільства. Тут суб'єкт є діячем в економічних ролях, а особистість і свідомість накопичує зміни, пов'язані із соціалізацією. Як зовнішній критерій економічної соціалізації особистості постає соціально-економічний статус суб'єкта на відміну від іншого підходу, де критерієм соціалізації є вік (К. Черьомухіна) [12].

Слушним, на нашу думку, є твердження вітчизняних учених (Г. Авер'янова, С. Максименко, В. Москаленко, В. Циба, Ю. Шайгородський та ін.), які вважають, що суб'єктно-рольовий підхід дослідження економічної соціалізації особистості дозволяє розглядати її як міжпоколінний процес. Такий підхід актуальний для нашого суспільства, економіка якого динамічно перебудовується. В умовах трансформації різні покоління, що соціалізувалися в якісно різних економічних умовах, мають також суттєву різницю в економічних установках. Історична ситуація склалася так, що в безпосередній взаємодії опинились представники поколінь, які дотримуються протилежних економічних настанов. Процес економічної соціалізації тому відбувається у важкій, кризовій формі та відбивається на функціонуванні свідомості кожної вікової категорії в сім'ї та їхній взаємодії.

Отже, міжпоколінна взаємодія детермінується, з одного боку, спрямованістю соціально-економічної трансформації в суспільстві, а з іншого – місцем покоління в історії економічної соціалізації.

Характер економічних настанов визначається належністю до певної вікової групи. У членів однієї сім'ї різні уявлення про життєві цінності, роль грошей у їхньому житті, різні оптимальні моделі діяльності та поведінки. Відбувається руйнування ціннісного простору сім'ї, визначальним стає належність до покоління (Г. Авер'янова) [2].

Отже, суб'єктно-рольовий підхід до економічної соціалізації особистості акцентує відносно автономію та активність суб'єкта в процесі соціалізації в економічних ролях. Тотожність установчої регуляції діяльності та економічної ролі дозволяє уявити економічну діяльність за допомогою економічних ролей та специфічних психологічних чинників і механізмів, що забезпечують психологічну готовність до економічної діяльності (О. Асмолов) [4].

Застосування суб'єктно-рольового підходу в дослідженні поняття „економічної соціалізації” дозволяє також позбавитися методологічних обмежень у наявних підходах до визначення вказаного феномену. Ідеться, перш за все, про те, що поняття „економічна соціалізація” широко використовується в соціальних науках, насамперед, в економічній психології, проте й на сьогодні не має обґрунтованого трактування зазначеного поняття. Відомо, що спочатку це поняття припускало засвоєння та активне відтворення індивідом соціального досвіду в економічній сфері життя (Cummings, Taebel, Stacey та ін.) або навчання людей діяти в економіці – планувати бюджет, економити, позичати гроші, сприймати рекламу, купувати, а також розуміти більш широке призначення

економіки (L. Furby) [13]. Наприкінці ХХ століття економічну соціалізацію визначали як уміння користуватися грошима та власністю (Furby, Stacey) [13; 14]. У цих визначеннях, як бачимо, чітко простежується їхня методологічна обмеженість.

Зазначимо, що цю методологічну обмеженість феномену „економічної соціалізації” вивчали на теренах соціальної психології в західних країнах десять років поспіль, традиційно акцентуючи увагу на психології грошей (У. Джеймс, В. Зелінгер, Д. Лассаре та ін.), які вивчали зміну психіки людей та їхню поведінку внаслідок впливу грошей. С. Абраменкова [1] вважала, що гроші, поряд з іншими речами, можна вважати метою економічної поведінки, бо гроші (Г. Авер'янова) [2] є головним чинником входження індивіда у світ економіки (Г. Фенько) [11]. З цим не завжди погоджуються науковці вітчизняної школи психології (О. Асмолов, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн), які вважають, що головний чинник економічної соціалізації особистості слід усе ж таки шукати у сфері суб'єктно-особистісного концепту, концепту активності особистості, про що й ітиметься в подальшому.

Деякі науковці визнають, говорячи про якусь методологічну обмеженість психології грошей, що багато її експериментальних досліджень роблять значний внесок в експериментальну психологію економічної свідомості, економічної соціалізації. Так, У. Джеймс показав, що факт володіння грішми зумовлює різну поведінку людей у їхньому самоствердженні. Тут працює вербальна формула: особистість у широкому розумінні – це „Я” плюс капітал і готівка, зміна яких впливає на трансформацію „Я” [7]. Загалом же психологія грошей у своїх дослідженнях виявила, що ставлення людини до грошей зумовлено особистісними особливостями, статтю, віком, а також соціально-культурним оточенням, економічним статусом. З'ясовано, що люди довше зберігають здоров'я, залишаються психічно зрівноваженими й фізично міцними, якщо не відмовляють собі в задоволенні витратити гроші. Психологічні особливості ставлення до грошей виявляються в структурі витрат, заощадженні коштів, у почуттях до бідних і багатих, у проблемах зрівняльного розподілу. Соціокультурні відмінності, зумовлені економічними чинниками, виявляються у сфері негативних емоцій – провини, тривоги, напруги, дискомфорту, що виникають у втраті контролю над власним фінансовим станом. З'являються перші економіко-психологічні дослідження „грошової” типології особистості. Гроші є важливим компонентом економічної соціалізації. Відчуття себе бідним чи багатим впливає на психічні та особистісні якості людини, на формування її спрямованості та професійного вибору (І. Альошина, О. Дейнека, А. Смоленцева).

Поняття економічної соціалізації в її суб'єктно-рольовій моделі значною мірою позбавлене зазначеного недоліку, оскільки тут розробка поняття економічної соціалізації здійснюється з позицій суб'єктно-діяльнісного підходу, що забезпечує формування та розвиток цілісної особистості (О. Асмолов, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн), де сферою життєдіяльності суспільства є економіка. При цьому під економічною діяльністю розуміють перетворювальну активність економічного суб'єкта, що здійснюється в трьох сферах – робота за наймом, підприємництво та просте господарювання. В основі економічної діяльності покладено дії та операції, що орієнтуються на очікувану користь і вигоду, доцільність та значущість яких зумовлені ефективністю використання обмежених ресурсів на основі раціонального вибору.

У термінах суб'єктно-діяльнісного підходу економічна соціалізація особистості – це процес засвоєння особистістю соціального досвіду, його перетворення та відтворення в економічній діяльності, входження в економічне середовище. На думку О. В'яткіна, це процес активної взаємодії із середовищем, що супроводжується розвитком особистості та перетворенням навколишнього середовища, психологічними чинниками й механізмами якого є економічні ролі, очікування, цінності, установки, здібності, а критерієм – соціально-економічний статус та стійкі зміни самої особистості [6].

Зауважимо, що „методологізація” визначення „економічна соціалізація” забезпечена категорією суб'єкта, оскільки категорія суб'єкта найбільш повно відповідає вимогам змінюваного суспільства до особистості в процесі соціалізації, забезпечуючи її цілісність, автономність, активність у діяльнісній соціалізації. Отже, феномен суб'єкта належить до рівня найвищого соціального розвитку, оскільки специфічною якістю суб'єкта є його активність.

Категорія суб'єкта розкриває також закономірності соціалізації особистості в системі економічних відносин, перетворення соціальних відносин у вищі психічні функції, у функції свідомості. Свідомість набуває економічного змісту за допомогою системи економічних сенсів, що дозволяє конструювати економічні значення в першочергово нейтральному об'єкті або соціальній ситуації. Безпосередньо активною ланкою, що забезпечить взаємодію особистості та соціального оточення, стає суб'єкт діяльності, який утілює діяльнісну соціалізацію. Особистість постає як носій цінностей, особистісних якостей, економічних настанов, ставлення до власності, економічної ідентичності, забезпечуючи цілісну економічну спрямованість. Акумулятивним образом економіки в особистості є господарський тип особистості. Між економічною свідомістю, суб'єктом діяльності та особистістю існує субординація з потенціалу соціалізації, що включає ступінь соціальної активності та рівень узагальнення її форм.

Отже, суб'єктно-рольова парадигма економічної соціалізації дозволяє стверджувати, що остання реалізується на трьох рівнях соціалізації – економічна свідомість, суб'єкт діяльності, особистість. Науковці доводять (О. Лазурський, М. Ланге, Б. Ломов, О. Потебня, І. Сікорський), що процес економічної соціалізації розгортається так. Початком процесу соціалізації є соціалізація свідомості, яка набуває економічну якість через формування економічного сенсу, що дозволяє народжувати економічні значення в первісно нейтральних об'єктах і соціальних ситуаціях. У подальшому перебіг економічної соціалізації особистості відбувається на кількох рівнях взаємодії та інтеграції: „суб'єкт – особистість”, де особистість постає як суб'єкт, а суб'єкт – як особистість; „особистість – економічне середовище”, де особистість є суб'єктом економічних відносин і носієм економічно значущих якостей; „свідомість – діяльність”, де суб'єкт постає як носій свідомості та діяч в економічних ролях; „діяльність – соціалізація”, де економічна роль слугує як одиниця аналізу діяльності та функційна одиниця соціалізації особистості. Економічна роль, на думку О. В'яткіна, реалізує інтегративні можливості суб'єкта діяльності, виходить із орієнтації в економічній ситуації, спрямована на взаємодію з нею та включає набір відпрацьованих дій [6].

Висновки з даного дослідження. Отже, науковий аналіз дозволяє визначити структуру економічної соціалізації, яка детермінується системним критерієм або ефектом соціалізації. Як така постає психологічна готовність до

економічної діяльності як ефект соціалізації. Структура економічної соціалізації включає базові та операційні категорії. Три базові категорії – економічна свідомість, суб'єкт діяльності, особистість – залежать від потенціалу соціалізації (ступеня соціальної активності та рівня її узагальнення). Операційні категорії – мета, психологічний чинник, психологічний механізм, психолого-економічний ефект, соціально-економічний результат – наділені конкретним змістом щодо трьох базових категорій: як системи властивостей, станів та настанов.

Так само системний критерій психологічної готовності особистості, який передує самій діяльності, адекватно відтворює психологічні чинники та механізми економічної соціалізації в умовах змінюваного суспільства.

Вивчення наукових досліджень Г. Андреевої, І. Кона, В. Лукова, К. Платонова дало змогу встановити, що вчені виокремлюють такі чинники економічної соціалізації:

– *економічна спрямованість*, високий рівень якої відповідає ефективній соціалізації, що виявляється в більш високому соціально-економічному статусі суб'єкта. Під економічною спрямованістю тут розуміється найвища, стійка, системо-утворювальна підструктура особистості, яка задає цілісний образ бажаного економічного майбутнього, що сформувався на ґрунті економічного досвіду. Економічна спрямованість включає: 1) сенсо-утворення економічних інтересів, цілей і суб'єктивних відносин; 2) динамічні тенденції економічної мотивації; 3) ринкові настанови та слідування економічним законам життя. Економічна спрямованість відображає загальний зв'язок із пізнавальною сферою особистості (насамперед із такими її проявами, як „потреба в пізнанні”, „креативність” і „здатність до пізнання”);

– *„Я-концепція” особистості* – система ринково-етичних уявлень і самооцінок, у якій рівень самооцінки та дисонанс ринково-етичних уявлень детермінують економічну соціалізацію особистості (підвищений рівень самооцінки і знижений дисонанс ринково-етичних уявлень призводять до більш ефективної соціалізації та більш високого соціально-економічного статусу суб'єкта);

– *суб'єктна економічна раціональність*: чим вище рівень суб'єктної економічної раціональності, тим вище ефективність соціалізації та соціально-економічний статус суб'єкта;

– *особистісне конструювання економічних „ролей”*: чим значніша зазначена здібність, тим ефективніше економічна соціалізація особистості, що виявляється в більш високому соціально-економічному статусі суб'єкта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абраменкова В. В. Социальная психология детства: развитие отношений ребенка в детской субкультуре. Москва: МОДЭК, 2000. 415 с.
2. Авер'янова Г. М. Кишенькові гроші як фактор економічної соціалізації підлітків. *Психологія: збірник наукових праць*. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. Вип. 18. С. 87–96.
3. Андреева Г. М. Социальная психология: учеб. для высших учебных заведений. Москва: Аспект Пресс, 2001. 378 с.
4. Асмолов А. Г. Психология личности: Принципы общепсихологического анализа. Москва: Смысл, 2001. 416 с.
5. Беляева Н. Л. Экономическое воспитание детей старшего дошкольного возраста: дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.07. Елабуга, 2008. 236 с.

6. Вяткин А. П. Ролевые аспекты исследования экономической социализации студентов. *Психология и экономика: труды 2-й Всероссийской научно-практической конференции РПО*. Калуга. 2002. С. 160–162.
7. Джеймс У. Психология. Москва: Педагогика, 2011. 320 с.
8. Иванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія: навч. посіб. / Київ: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2006. 264 с.
9. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко. Київ: Ред. журн. „Дошкільне виховання”, 2003. 243 с.
10. Мудрик А. В. Социализация и воспитание подрастающих поколений. Москва: Знание, 1990. 40 с.
11. Фенько А. Б. Дети и деньги: особенности экономической социализации. *Вопросы психологии*. 2000. № 2. С. 94–100.
12. Черемухина К. С. Факторы формирования самооценки в структуре экономической социализации детей. *Психология и экономика: труды 2-й Всероссийской научно-практической конференции РПО*. Калуга. 2002. С. 210–213.
13. Furby I. Sharing decisions and moral judgements about letting others use ones possessions. *Psychol. Rep.* 1978. 43 p.
14. Stacey V. G. Economic socialization in the ore adult years. *British Journal of Social Psychology*. 1982. V. 21. P. 171.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2019.

КУРИННОЙ Ян

канд. пед наук, доцент кафедры дошкольного образования и социальной работы, ГВУЗ „Донбасский государственный педагогический университет”
пер. Учительский 1, г. Славянск, Донецкая обл., Украина, 84110
E-mail: yankurinnoy@gmail.com

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПЕРВИЧНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ ДОШКОЛЬНИКОВ

Резюме. В статье представлен глубокий теоретический анализ феномена „экономическая социализация дошкольников”.

Теоретический анализ экономической социализации осуществлено в рамках общей теории социализации. Нас интересовали, прежде всего, вопрос о функциях факторов и механизмов социализации личности, поскольку именно они являются ключевыми теории социализации и с их помощью мы смогли исследовать аналогический моменты теории экономической социализации.

Определены огромный интерес ученых к проблеме социализации личности. Анализ исследований социализации личности позволил определить ряд её функций, которые детерминированы факторами и механизмами социализации. Наиболее „постоянными,, можно назвать функции инкультурации и трансляции культуры, поскольку культурная среда, с одной стороны, аккумулирует социально значимые результаты деятельности людей, а с другой – их взаимодействие с предметами культуры, приводящие к формированию социального сознания личности. Наиболее исследованными функциями социализации личности можно считать функцию усвоения (интериоризации) социального опыта.

Систематизированы психологические механизмы социализации личности как процесса, который превращает активность фактора социализации (социальные условия, движущие силы, качества личности) в её результат.

Раскрыто многоаспектную связь экономического сознания, экономических ценностей, экономического поведения: то, что при одних условиях и при одних обстоятельствах выступает как причина, в других оказывается следствием.

Понятие экономической социализации в её субъектно-ролевой модели в значительной степени лишено указанного недостатка, поскольку здесь разработка понятия экономической социализации осуществляется с позиций субъектно-деятельностного подхода, который обеспечивает формирование и развитие целостной личности, где сферой жизнедеятельности общества является экономика.

Субъектно-ролевая парадигма экономической социализации позволила утверждать, что последняя реализуется на трех уровнях социализации – экономическое сознание, субъект деятельности, личность.

Ключевые слова: социализация, экономическая социализация, экономическая деятельность, первичная экономическая социализация детей дошкольного возраста.

KURINNYI Yan

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Preschool Education and Social Work, the SHEI „Donbas State Pedagogical University”

1, Uchytelskyi Bystr., Sloviansk, Donetsk region, Ukraine, 84110

E-mail: yankurinnoy@gmail.com

THEORETICAL ANALYSIS OF PRIMARY ECONOMIC SOCIALIZATION OF PRESCHOOLERS

Summary. This article provides a deep theoretical analysis of the phenomenon of „economic socialization of preschoolers”.

Theoretical analysis of economic socialization is carried out within the framework of the general theory of socialization. First of all, we were interested in questions about the functions, factors and mechanisms of personality socialization, since they are the key theories of socialization, and with the help of them we were able to explore similar points in the theory of economic socialization.

Keywords: socialization, economic socialization, economic activity, primary economic socialization of children of preschool age.

Abstract. In the course of the analysis of scientific investigations, there has been the attempt to reveal the essence of the concepts of „socialization”, „economic socialization”, „primary economic socialization of preschool children”.

Analysis of publications. The problem of socialization has been the subject of study by many well-known scholars (O. Bezpalko, V. Bocharova, M. Halahuzova, N. Holovanova, L. Zavatska, N. Zaveryko, I. Zvierieva, A. Kapska, N. Lavrychenko, M. Lukashevych, A. Mudryk, O. Rasskazova, I. Rohalska, S. Savchenko, C. Kharchenko and others).

Purpose. is to analyse the scientific investigations which serve as the theoretical background of the basic definitions of the primary economic socialization of children of preschool age.

Results. The analysis of studies of the individual’s socialization has allowed determining the number of its functions, which are determined by the factors and

mechanisms of socialization. The most “permanent” can be called the functions of enculturation and transference of culture, as the cultural environment, on the one hand, accumulate socially significant results of people’s activities, and on the other, their interaction with objects of culture, which lead to the formation of social consciousness of the individual.

The scientific problem of economic socialization of the individual in a changing society is manifesting itself in new psychological factors and mechanisms of the individual’s economic socialization. Emphases of socio-psychological determination of activity and socialization are shifting towards the subject of the activity: the economic orientation appears as a leading factor in the personality’s economic socialization, the conflict of the market and ethical values serves as a new factor and mechanism of the personality’s economic socialization, and the strategy of the personality’s economic socialization is directed to form psychological readiness to economic activity.

In order to understand the system of determinants of economic socialization, the self-creating factor of „economic consciousness” must be considered in relation to economic behaviour and through the lens of economic behaviour. Changes in economic behaviour necessarily indicate changes in economic values: these changes may be related to the transformation of the internal (hidden from observation) and external (open to observation) human economic values. Economic values offer a person adequate ways of economic behaviour in a given situation, which affect its outcome, thereby reproducing a new, more effective level of economic socialization.

Conclusions. The scientific analysis allows identifying the structure of economic socialization which is determined by the system criterion or the effect of socialization. As it is the psychological readiness to the economic activity as an effect of socialization appears.

REFERENCES

1. Abramenkova, V. V. (2000). *Sotsialnaia psikhologiya detstva: razvitie otnoshenii rebenka v detskoj subkulture [Social psychology of childhood: development of the child’s relations in children’s subculture]*. Moskva: MODEK [in Russian].
2. Averianova, H. M. (2002). Kyshenkovi hroshi yak faktor ekonomichnoi sotsializatsii pidlitkiv [Pocket money as a factor of adolescents’ economic socialization]. *Psykholohiia: zbirnyk naukovykh prats – Psychology: Collection of Scientific Works, 18*, 87–96. Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
3. Andreeva, G. M. (2001). *Sotsialnaia psikhologiya: ucheb. dlia vysshikh uchebnykh zavedenii [Social psychology: textbook for higher educational institutions]*. Moskva: Aspekt Press [in Russian].
4. Asmolov, A. G. (2001). *Psikhologiya lichnosti: Printcipy obshchepsikhologicheskogo analiza [Psychology of the Personality: Principles of general-psychological analysis]*. Moskva: Smysl [in Russian].
5. Beliaeva, N. L. (2008). Ekonomicheskoe vospitanie detei starshego doshkolnogo vozrasta. *Doctor’s thesis*. Elabuga [in Russian].
6. Viatkin, A. P. (2002). Rolevye aspekty issledovaniia ekonomicheskoi sotsializatsii studentov [Role aspects of studying students’ economic socialization]. *Psikhologiya i ekonomika: trudy 2-i Vserossiiskoi nauchno-prakticheskoi konferentsii RPO – Psychology and Economy: Works of the 2nd All-Russian Scientific- Practical Conference of the RPS*. (pp. 160–162). Kaluga [in Russian].
7. James, W. (2011). *Psikhologiya [Psychology]*. Moskva: Pedagogika [in Russian].

8. Ivanov, Yu. F., & Dzhuzha, O. M. (2006). *Kryminolohiia: navch. posib. [Criminology: teaching guide]*. Kyiv: Vyd. PALYVODA A. V. [in Ukrainian].
9. Kononko, O. L. (2003). *Komentar do Bazovoho komponenta doshkilnoi osvity v Ukraini: nauk.-metod. posib. [Commentary on the Basic Component of Preschool Education in Ukraine: scientific-methodic guide]*. Kyiv: Red. zhurn. „Doshkilne vykhovannia” [in Ukrainian].
10. Mudrik, A. V. (1990). *Sotcializatsiia i vospitanie podrastaiushchikh pokolenii [Socialization and education of the younger generations]*. Moskva: Znanie [in Russian].
11. Fenko, A. B. (2000). *Deti i dengi: osobennosti ekonomicheskoi sotcializatsii [Children and money: peculiarities of economic socialization]*. *Voprosy psikhologii – Issues of Psychology*, 2, 94–100 [in Russian].
12. Cheremukhina, K. S. (2002). *Faktory formirovaniia samootcenki v strukture ekonomicheskoi sotcializatsii detei [Factors of forming self-assessment in the structure of children’s economic socialization]*. *Psikhologiya i ekonomika: trudy 2-i Vserossiiskoi nauchno-prakticheskoi konferentsii RPO – Psychology and Economy: Works of the 2nd All-Russian Scientific- Practical Conference of the RPS*. (pp. 210–213). Kaluga [in Russian].
13. Furby, I. (1978). *Sharing decisions and moral judgements about letting others use ones possessions. Psychol. Rep.* [in English].
14. Stacey, B. G. (1982). *Economic socialization in the ore adult years. British Journal of Social Psychology*, 21, 171 [in English].

(англійською переклала В. Слабоуз – кандидат оологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов ДДПУ)

УДК 615.8

ЛЯННА Ольга

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри здоров’я фізичної терапії, реабілітації та ерготерапії, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

вулиця Роменська, 87, м. Суми, 40002, Україна
E-mail: selen0111@gmail.com

СУЩЕНКО Олена

кандидат педагогічних наук, директор Комунальної установи Сумської обласної ради – Сумський обласний центр комплексної реабілітації для дітей та осіб з інвалідністю

вулиця Роменська, 87, м. Суми, 40002, Україна
E-mail: selen0111@gmail.com

КОМПОНЕНТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ТА ЕРГОТЕРАПІЇ

Анотація. У статті акцентується увага на тому, що в сучасних трансформаційних умовах розвитку країни, виникає потреба у розробці нового підходу до проблеми підготовки фахівців з високим рівнем професійної © Лянна О., Сущенко О., 2020